

۲۰۱۵۱۵۹

السلامة

اهمیت و جایگاه مجموعه شاه رکن الدین

در شهرستان دزفول در دوره صفویه

مؤلفان:

امیر نوری سقائی

علیرضا عنایتی

سرشناسه	: نوری سقایی، امیر، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: اهمیت و جایگاه مجموعه شاه رکن الدین در شهرستان دزفول در دوره صفویه/ امیر نوری سقایی، علیرضا عنایتی.
مشخصات نشر	: تهران : گروه آموزشی مدرس: سنجش و دانش، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۹۱ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۷۸-۹۳-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: بقعه شاه رکن الدین (دزفول)
موضوع	: معماری -- ایران -- دزفول -- قرن ۱۳ ق. - ۱۴
موضوع	: Architecture -- Iran -- Dezful -- ۱۹th century
موضوع	: معماری ایرانی -- دزفول -- طرح و نقشه
موضوع	: Architecture, Iranian -- Dezful -- Designs and plan
موضوع	: دزفول -- آثار تاریخی
موضوع	: Dezful (Iran) -- Antiquities
شناسه افزوده	: عنایتی، علیرضا، ۱۳۶۳ -
رده بندی کنگره	: ۷۱۴۸۷NA ۱۱ ۹۳ / ۳
رده بندی دیویی	: ۳۰/۹۵۵۵۳۳۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۴۹۷۸۵

عنوان: اهمیت و جایگاه مجموعه شاه رکن الدین در شهرستان دزفول در دوره صفویه

مولفان: امیر نوری سقایی، علیرضا عنایتی

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

ناشر: گروه آموزشی مدرس، سنجش و دانش

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷

صفحه آرای: مهدیه مخبری

طراح جلد: مهتاب دوستی

قیمت: ۳۷۰,۰۰۰ ریال

کلیه حقوق مادی و معنوی برای مولف محفوظ می باشد

www.rezomephd.ir
www.sanjesh.ir

پیشگفتار:

در طول زمان در بسیاری از شهر های ایران بناهایی مجموعه ای ساخته شده که گروه ویژه ای را در معماری تشکیل می دهند. احداث اینگونه بناها سابقه ای بس طولانی دارد. کاوشها و بررسیهایی که اخیراً در محوطه ها و مناطق باستانی ایران انجام شده، نشان می دهد که به دلیل گوناگون مذهبی، نظامی و اقتصادی اینگونه مجموعه شکل گرفته و توسعه یافته اند. از این مجموعه های می توان مجموعه ساختمان های نقوش در زاغه قزوین، بناهای چغارنبیل در خوزستان، نرسجان درهمدان و حسنلو در آذربایجان متعلق به قبل از تاریخ ایران را نام برد. در دوره تاریخی یعنی در زمان حکومت هخامنشی، اشکانی و ساسانی احداث اینگونه مجموعه ها ادامه یافته است. از جمله بناهای فیروزآباد، نیشابور و سروستان در فارس، نسا در مرو و تخت سلیمان در آذربایجان، ملاقمندی معماران و هنرمندان را به توسعه و ایجاد این شاخه را معماری نشان می دهد. در دوره اسلامی نیز، ایجاد و توسعه این مجموعه ها فزونی یافت و شاهکارهای معماری با این ویژگی به وجود آمد. پیدایش اینگونه مجموعه ها، با ایجاد یک آرامگاه ساده با یک مکان مذهبی یا سیار، شروع می شود و در طول زمان با اضافه کردن بناهای دیگر مانند مسجد، مدرسه، کتابخانه، آب انبار، خانقاه، زائر سرا و کاروانسرا به یک مجموعه بسیار زیبا و باشکوه تبدیل می شود (مانند: حرم حضرت امام رضا (ع) در مشهد، بقعه شیخ نعمت الله ولی در کرمان و مجموعه شیخ ضحی الدین در اردبیل). ایجاد این گونه مجموعه ها، عمدتاً دریافت اصلی و مراکز شهرها به صورت سمبل به وجود می آید (نظیر مجموعه مرقد حضرت معصومه (س) در قم). (کیانی، ۱۳۸۴، ۱۶۶-۱۶۵).

مجموعه ی شاهرکن الدین هم از جمله مجموعه های با ارزشی است که ازدوره تیموری (قرن هفتم و هشتم هـ. ق) سنگ بنای آن گذاشته شد و سپس در دوره قاجار تکمیل گردید.

این مجموعه به لحاظ قدمت هسته اولیه واصلی آن یعنی ، امامزاده شاهرکن الدین صاحب امتیازی مخصوصی برای شهر دزفول است .

مجموعه ی شاهرکن الدین همواره در بافت شهری دزفول از اهمیت و ارزش بالایی برخوردار بوده . نقش مذهبی ، اقتصادی ، فرهنگی و اجتماعی مجموعه با وسعت فیزیکی و مقیاس عملکردی آن در محله شاهرکن الدین ، امکانات بالقوه و بالفعل بسیاری را برای آن فراهم کرده است . در حقیقت نقش و عملکرد مجموعه مذکور در بافت شهری ، نمایانگر اهمیت خاص و ویژه آن در طول تاریخ شهر دزفول می باشد.

محله شاهرکن الدین که اکنون به مرکز محله ای به همین نام مبدل گردیده ، هنوز هم تمام برکت و شهرتش را از مجموعه شاهرکن الدین دارد، مجموعه ای که علی رغم به وجود آمدن تغییراتی در شکل و هویت اصلی آن در طول زمان ، باز هم بزرگترین و چشم گیرترین واحد معماری محله فوق به شمار رود . همچنان به حیات مذهبی ، اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی خود ادامه می دهد . البته امری که نقش جدی تحت عنوان نقش تاریخی نیز به سایر کارکردهای مجموعه افزوده شده است .

مجموعه حاضر به پنج فصل تقسیم گردیده . فصل اول به کلیات و فصل دوم به موقعیت جغرافیایی دزفول و پیشینه تاریخی دزفول و همچنین وجه اسمی و سیمای شهر دزفول در ادوار مختلف اختصاص یافته در فصل اخیر به طور مختصر به تاریخ شهر دزفول و چگونگی شکل گیری بافت شهری آن پرداخته شده است و فصل سوم به شرح - حال شاهرکن الدین و القاب و زیارت نامه و برگردان وقف نامه و معاصرین آن و همچنین به داده ها و اسناد و مدارک مکتوب مورد بررسی قرار گرفته است .

فصل چهارم این مجموعه به آشنایی با مجموعه شاهرکن الدین پرداخته شده بدین ترتیب که ابتدا موقعیت مکانی مجموعه فوق در بافت شهری دزفول و تغییرات و تحولات به وجود

آمده در آن، از زمان پیدایش تا کنون (به استناد نقشه های موجود) مورد بررسی قرار گرفته و سپس در رابطه با روند شکل گیری مجموعه و توصیف کلی آن سخن گفته شده است و همچنین به تحلیل معماری بناهای مجموعه اختصاص یافته، چهار بنای مورد بررسی براساس قدمتشان به ترتیب معرفی و بررسی شده است. البته زمان ساخت بناهای مزبور تقریباً با هم همزمان می باشد که به دلیل اهمیت بیشتر از قدیمی ترین بنای فوق از لحاظ ویژگی های معماری و تزئینات به کار رفته در آن بنا، مورد بررسی قرار گرفته است.

در بررسی هر یک از بناهای از یک روش استفاده شده است. بدین ترتیب که ابتدا پیش در آمد و سپس به موقعیت مکانی و توصیف کلی آنها پرداخته شده و به دنبال آن بنا با تمامی جزئیات معماری یعنی سالن، تاشه، نماها و تزئینات و الحاقات و مداخله ها و آسیب شناسی هر بنا در هر دوره مورد بررسی و مطالعه و تحلیل قرار گرفته است و همچنین در آخر این فصل متعلق به تحلیل تطبیقی می باشد.

در این مجموعه ابتدا نقشه مجموعه مذکور به توسط نگارنده برداشت و ترسیم شده، ارائه گردیده و سپس نقشه هر یک از بناها به طور جداگانه تحلیل شده است.

نقشه های مربوط به بناهای مجموعه مذکور به طور کلی به دست نگارنده ترسیم و برداشت شده اند و اغلب نقشه های مربوط به مرمت حمام شاهرکن اندین متعلق به آرشیو پرونده ی مرمتی سازمان میراث فرهنگی شهرستان دزفول می باشند. لازم بذکر است که تمامی نقشه ها و بعضی از طرح های متعلق به آرشیو یاد شده ضمن فعالیت های میدانی به وسیله نگارنده بازنگری شده و خطاهای موجود در آنها تصحیح گردیده. همان طور که اظهار شد نگارنده خود تمامی نقشه ها و طرح ها را پس از انجام رلوه برداری ترسیم و ارائه نموده است (نقشه سایت پلان مجموعه، نقشه ها و طرح های کل بناهای مجموعه شاهرکن الدین)

تصاویر قدیمی بناها جز تعداد معدودی که متعلق به آرشو عکاسی صبا و همچنین پرونده ثبتی آن در سازمان ثبت آثار کشور می باشد همگی توسط نگارنده برداشته شده است . تمامی کتیبه های مستقر در بناهای مجموعه حتی اگر قبلاً هم توسط افراد دیگری قرائت شده بودند ، مجدداً به وسیله نگارنده باز خوانی گردیده اند . در جایی که نگارنده قادر به خواندن بخشی از کتیبه و یا نوشته های مزین کننده قسمت های مختلف بنا نبوده با علامت XX مشخص گردیده است . خطوط کتیبه ها نیز با علامت / و شماره از یکدیگر تفکیک شده اند .

بر روی متن کتیبه ها و نوشته های مذکور تا حد توان ویرایش متنی و تاحدودی هم ویرایش زبانی و ساختاری انجام شده است : مثلاً رعایت نشانه های نگارشی (ویرایش متنی) و نیز تصحیح املاء و نگارش کلمات (ویرایش زبانی و ساختاری) اما لازم به توضیح است که به اصل نوشته نه کلمه ای افزوده و سه از آن کاسته شده است .

www.ketab.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول
۱	کلیات
۲	ویژگی چهارچوب:
۲	جمع آوری مدارک و اسناد نوشتاری (روش):
۲	پیشینه:
۲	کلیات طرح:
۳	تعریف مسئله و بیان مسئله اصلی:
۳	فرضیه ها:
۴	پیشینه و ضرورت انجام (انگیزه انتخاب موضوع):
۷	اهداف:
۹	فصل دوم
۹	ملاحظات تاریخی
۱۰	موقعیت جغرافیایی دزفول:
۱۰	پیشینه تاریخی دزفول:
۱۶	وجه تسمیه دزفول:
۱۹	سیمای شهر دزفول در دوران اسلامی، تسلسل فرهنگی:
۱۹	شکل گیری هسته اولیه شهر و توسعه آن در زمان ساسانیان:
۲۰	دوره آل بویه و سلجوقیان:
۲۲	دوره ایلخانیان:
۲۲	دوره تیموریان:
۲۳	دوره صفویه:
۲۵	دوره قاجاریه:

۲۶.....	الف) هسته اولیه و توسعه شهر تا قبل از سال ۱۳۱۰.....
۲۷.....	ب) توسعه شهر بین سالهای ۱۳۱۰ تا ۱۳۴۵.....
۲۷.....	ج) توسعه شهر بعد از سال ۱۳۴۵.....
۲۹.....	فصل سوم.....
۲۹.....	شرح حال سید علی شاه‌رکن‌الدین.....
۳۰.....	شرح حال (شجره‌نامه) شاه‌رکن‌الدین:.....
۳۵.....	لقاب سید علی شاه‌رکن‌الدین:.....
۳۵.....	«پیر».....
۳۷.....	«بابا».....
۳۹.....	«خواجه».....
۴۰.....	«شیخ».....
۴۱.....	«ولی».....
۴۲.....	معاصرین شاه‌رکن‌الدین:.....
۴۶.....	شیخ رکن‌الدین فرزندان شیخ شهاب‌الدین:.....
۴۶.....	زیارت‌نامه حضرت بابا رکن‌الدین ولی معروف به سید علی شاه‌رکن‌الدین:.....
۴۸.....	برگردان وقف‌نامه شاه‌رکن‌الدین:.....
۵۰.....	داده‌ها و اسناد و مدارک مکتوب تاریخی:.....
۵۸.....	فصل چهارم.....
۵۸.....	ویژگی‌های معماری و تزئینات وابسته.....
۵۸.....	به مجموعه شاه‌رکن‌الدین.....
۵۸.....	و تحلیل مقایسه‌ای آنها.....
۵۹.....	مجموعه شاه‌رکن‌الدین:.....
۵۹.....	موقعیت مکانی.....
۶۲.....	الف) هسته اولیه و توسعه شهر تا قبل از سال (۱۳۱۰ ه.ش):.....

۶۵	ب) توسعه شهر بین سالهای (۱۳۱۰ ه. ش تا ۱۳۴۵ ه. ش):
۶۵	ج) توسعه شهر بعد از سال (۱۳۴۵ ه. ش):
۶۶	توصیف کلی مجموعه:
۶۸	منبع تأمین آب مجموعه شاه‌رکن الدین:
۶۹	امامزاده شاه‌رکن الدین:
۶۹	پیش درآمد:
۷۲	موقعیت مکانی:
۷۳	توصیف کلی:
۸۱	کتبه‌های درون گنبدخانه:
۸۲	کتبه شماره ۱ (۱):
۸۲	کتبه شماره ۲ (۲):
۸۳	کتبه شماره ۳ (۳):
۸۴	کتبه شماره ۴ (۴):
۸۵	کتبه شماره ۵ (۵):
۸۶	کتبه شماره ۶ (۶):
۸۷	کتبه شماره ۷ (۷):
۸۹	کتبه شماره ۸ (۸):
۹۰	کتبه شماره ۹ (۹):
۱۰۱	مصالح:
۱۰۲	نقشه امامزاده شاه‌رکن الدین:
۱۰۴	نماها و تزئینات:
۱۰۴	نماها و تزئینات خارجی:
۱۰۵	نماها و تزئینات روبه‌صحن:
۱۰۸	نما و تزئینات داخلی:
۱۰۹	الحاقات و مداخله‌ها:
۱۱۱	آسیب شناسی بنا:

۱۱۵	مسجد شاه‌رکن الدین
۱۱۵	پیش درآمد:
۱۱۸	موقعیت مکانی:
۱۱۹	توصیف کلی بنا:
۱۲۴	مصالح:
۱۲۴	نقشه:
۱۲۶	نماها و تزئینات:
۱۲۶	نماها و تزئینات خارجی:
۱۲۷	نماها و تزئینات رو به صحن:
۱۲۹	نماها و تزئینات داخلی:
۱۳۰	الحاقات و مداخله‌ها:
۱۳۰	آسیب شناسی بنا:
۱۳۱	مدرسه علمیه شاه‌رکن الدین
۱۳۲	پیش درآمد:
۱۳۳	موقعیت مکانی:
۱۳۴	توصیف کلی بنا:
۱۳۷	مصالح:
۱۳۸	نقشه:
۱۳۹	نماها و تزئینات:
۱۳۹	نماها و تزئینات خارجی:
۱۴۰	نما و تزئینات رو به صحن:
۱۴۱	نماها و تزئینات داخلی:
۱۴۲	الحاقات و مداخله‌ها:
۱۴۲	آسیب شناسی بنا:
۱۴۵	حمام شاه‌رکن الدین
۱۴۵	پیش درآمد:

۱۴۶	موقعیت مکانی :
۱۴۷	توصیف کلی بنا:
۱۵۴	مصالح :
۱۵۵	نقشه :
۱۵۸	نماها و تزئینات :
۱۵۸	نماها و تزئینات خارجی:
۱۵۹	نماها و تزئینات داخلی:
۱۵۹	الحقات و اخلاصها:
۱۶۰	آسیب شناسی بنا:
۱۶۴	تحلیل تطبیقی:
۱۷۷	فهرست منابع: